

Уявлення про людину з почуттям власної гідності у студентів з різним рівнем тривоги

У статті представлено результати дослідження уявлень студентів з високим і низьким рівнем тривоги щодо людини з почуттям власної гідності. Виявлено, що домінуючою характеристикою такої особистості в уявленнях студентів виступає впевненість у собі і, зокрема, здатність до супротиву в ситуації приниження. Також виявлено відмінності в уявленнях студентів залежно від рівня тривоги, яку вони переживають.

Ключові слова: гідність особистості, образ, уявлення, студенти, тривога.

Представления о человеке с чувством собственного достоинства у студентов с разным уровнем тревоги

В статье представлены результаты исследования представлений студентов с высоким и низким уровнем тревоги относительно человека с чувством собственного достоинства. Вывявлено, что доминирующей характеристикой такой личности в представлениях студентов выступает уверенность в себе и, в частности, способность к сопротивлению в ситуации унижения. Также выявлены отличия в представлениях студентов в зависимости от уровня тревоги, которую они переживают.

Ключевые слова: достоинство личности, образ, представления, студенты, тревога.

Concept of a person with the sense of dignity among students with different anxiety levels

Abstract: The results of the study of conceptions of students with high and low levels of anxiety about a person with the sense of dignity are presented. It was found that the dominant characteristic of such a person in the perception of students is the self-confidence and, in particular, the capacity for resistance in situations of humiliation. Also, differences were found in the perceptions of students depending on the level of anxiety they are experiencing.

Key words: dignity, image, conceptions, students, anxiety.

Проблема психічного і психологічного благополуччя особистості була і залишається однією з пріоритетних у психологічній науці і практиці. Одним із факторів, що впливає на внутрішній стан людини, є почуття власної гідності. Всебічне дослідження даного феномену, його ролі у становленні та благополуччі особистості є одним із актуальних науково-практичних завдань психолого-педагогічної науки, особливо у світлі сучасних соціальних тенденцій [2; 3; 8; 9].

Гідність особистості з давніх часів була предметом вивчення філософських наук. Одним із перших філософів, який осмислив гідність людини як її безумовну цінність, був І. Кант. Він вважав, що гідність, властива людині як розумній, вільній істоті, піднімає її над природою. Тому людей не можна поділяти на більш або менш значущих, і людина повинна виступати метою, а не засобом.

Як категорія етики гідність людини відображає моральне ставлення людини до самої себе, а також її здатність і потребу бути моральним суб'єктом. Як аспект моральної свідомості гідність людини є характеристикою її внутрішньої цінності, а в почутті власної гідності відображається не тільки власна цінність, а й цінність іншого. Поняття гідності орієнтує індивідуальне «Я» на загальнолюдські потенції, цінності й ідеали [10], а людина з розвинутим почуттям власної гідності у своїх діях керується універсальними цінностями добра, краси та істини [1].

У психолого-педагогічній науці і практиці поняттями «власна гідність» і «почуття власної гідності» оперують давно, але як суто психологічні феномени їх почали вивчати лише останніми роками (Н. М. Білоусова, Ю. Є. Зайцева, Л. Б. Кадишева, В. В. Рибалка). На думку В. В. Рибалки, це «пояснюється складністю понять, труднощами їх усвідомлення у стереотипному контексті домінування інших наукових понять, важкістю їх переведення із правового, художнього, публіцистичного плану у психологічний та педагогічний вимір» [9, с. 186].

Осмилення сутності гідності особистості як психологічного феномену далеке від завершення. Зокрема, це відображено у розбіжностях щодо його визначення. На сьогодні у психології утверджується розуміння власної гідності як особливої властивості особистості, що виявляється в усвідомленні та переживанні нею своєї індивідуальної цінності [4; 8]. Згідно з результатами досліджень, гідність проявляється у позитивному емоційно-ціннісному ставленні до себе, впевненості, відповідальності, вимогливості до себе, правдивості перед собою, самоконтролі, благородстві тощо [4; 5; 9]. Ю. Є. Зайцева наголошує на тому, що почуття власної гідності як особистісна диспозиція залежить від ступеню особистісного розвитку і скеровує людину реалізовувати у поведінці ставлення до себе та іншого як до безумовної цінності [4].

Залежно від рівня усвідомлення і переживання людиною власної цінності почуття гідності впливає на особистісну саморегуляцію, забезпечує внутрішню стійкість, відчуття сили та ресурсності. Особливо актуальним це стає у моменти криз, різних проблемних ситуацій і життєвих негараздів. Тоді гідність особистості постає як сила, внутрішній стрижень, що дозволяє витримати певні випробування. Поведінка з опорою на почуття власної гідності наближає людину до власної сутності, відображаючи здатність і потребу бути моральним суб'єктом і водночас роблячи її вільною у своєму бутті.

У контексті подальшого осмислення феномену гідності особистості увага дослідників сьогодні прикута до пошуку детермінант почуття власної гідності. Зокрема, в останніх дослідженнях Л. Б. Кадишевої емпірично виявлено, що показники ціннісних орієнтацій постають детермінантами почуття власної гідності [5]. Також досліджуються особливості й умови формування гідності [3]. Не менш важливим, на нашу думку, видається і вивчення специфіки сприйняття та розуміння гідності особистості особами, що мають різні психоемоційні проблеми, що поглибило б уявлення про даний феномен і його роль у функціонуванні особистості.

Метою даної статті є презентація результатів дослідження, спрямованого на з'ясування особливостей уявлень студентів з низьким і високим рівнем тривоги щодо образу людини з почуттям власної гідності. Тривога була обрана нами як один із критеріїв неблагополуччя особистості. Одним із припущень, яке враховувалося у дослідженні, було те, що при сприйнятті певного об'єкту людина насамперед оперує тими поняттями, які є легкодоступними, а отже найчастіше уживаними при інтерпретації зовнішнього світу і себе особисто [6].

У дослідженні брали участь 63 студенти: практичні психологи та соціальні педагоги, середній вік — 21,1 р. Частка соціальних педагогів складала 23,8%. Пропонувалося заповнити опитувальник Д. Шихана на визначення рівня тривоги, а також описати людину, яка, з точки зору досліджуваних, має почуття власної гідності. Відмітимо, що студентам було незвично оперувати такими рідковживаними у повсякденності поняттями, як «особиста гідність», «почуття власної гідності». Це проявилось, зокрема, у досить малозмістовних описах: від декількох речень до декількох загальних особистісних характеристик.

За результатами діагностики рівня тривоги було виділено дві експериментальні групи. До першої увійшли 34 особи з рівнем тривоги у межах норми, до 30 балів (НТР), до другої — 29 осіб з високим рівнем

тривоги, від 30 балів (ВТР). У подальшому аналізувалися уявлення про людину з почуттям власної гідності у кожній із виділених груп. Надані людині з почуттям власної гідності характеристики розподілялися за категоріями. Такими виявилися: впевненість у собі, незалежність, повага до себе, цінність себе, повага з боку інших, а також повага до іншого. Виділялися ті категорії, які в кожній або одній із груп застосовували для опису більше третини опитуваних. Всі інші поняття — одиничні і такі, що мало вживалися — було виключено з аналізу. Такими виявилися, наприклад: відповідальний, працелюбний, активний, вихований, гордий, чесний, принципований, цілеспрямований, творчий тощо.

Для того, щоб з'ясувати, яким описовим категоріям надають перевагу студенти з різним рівнем тривоги, застосовувався міжгруповий порівняльний аналіз. За допомогою ϕ -критерію порівнювалася кількість осіб, які використовували у своїх описах виділені нами попередньо категорії. Результати порівняльного аналізу представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Відсоток осіб, які застосовували відповідні категорії при описі людини з почуттям власної гідності

№	Описова категорія	Група ВТР	Група НТР	Критерій Фішера
1	Впевненість, у т. ч. здатність чинити опір у ситуації приниження	75,8% 37,9%	67,6% 20,5%	
2	Цінність себе	55,1%	17,6%	3,2**
3	Повага до себе	37,9%	17,6%	1,8*
4	Повага з боку інших	37,9%	-	
5	Незалежність, самостійність	34,5%	17,6%	
6	Повага до іншого	17,2%	32,3%	

** $p \leq 0,01$

* $p \leq 0,05$

Як видно з результатів дослідження, центральною характеристикою, до якої найчастіше звертаються студенти-психологи, коли описують людину з почуттям власної гідності, є *впевненість*. Так, 75,4% студентів з високим рівнем тривоги і 67,6% студентів з низьким рівнем тривоги застосували відповідні поняття. У дану категорію, окрім власне впевненості і впевненості у собі, увійшло, наприклад, уміння сказати «ні», не дозволяти ставитися до себе погано тощо. Окремо виведена у таблиці підкатегорія впевненості прямо вказує на здатність до протистояння у ситуації приниження. Остання описувалась у таких формах: вимагати до себе гідного ставлення, не давати себе ображати, бути здатним відстояти справедливість відносно себе. Більшою мірою до надання таких характеристик тяжіють особи з високим рівнем тривоги (37,9%), що, очевидно, є важливим і для них особисто. А через упевненість та спроможність до супротиву опосередковано проявляється і не акцентована явно значимість самої особистості.

Іншою важливою категорією, до якої звертаються студенти з підвищеною тривогою при описі людини з почуттям власної гідності, є *цінність себе*. При цьому кількість таких осіб статистично значимо більша, ніж у групі студентів із низьким рівнем тривоги ($p \leq 0,01$). Аналогічна ситуація спостерігається і за категорією *повага до себе* — частка студентів, які вживають це поняття, у групі ВТР більша, ніж у групі з низьким рівнем тривоги ($p \leq 0,05$). Зазначимо, що у *цінність себе* не було включено жодних інших понять, крім однозначних: цінувати себе, цінність себе. А *повага до себе* була виведена в окрему категорію, оскільки включала характеристики, у яких наголошувалося на повазі до себе, зумовленій певними особистими досягненнями або якостями. Підвищена увага до питань цінності себе і поваги до себе у студентів з високим рівнем тривоги зумовлена, ймовірно, вищим ступенем рефлексивності. Однак може бути пов'язана і з особистими актуальними потребами, що таким чином спроектувалися на певний ідеальний образ.

Утвердитися у вищенаведеному нас спонукає і наявність значної частини студентів групи ВТР, які звертаються в описі людини з почуттям власної гідності до категорії *повага з боку інших*, прямих висловлювань щодо якої серед студентів із низьким рівнем тривоги взагалі не виявлено. Вірогідно, студенти з підвищеним рівнем тривоги відчують потребу у прийнятті з боку інших, що й актуалізувало ці уявлення при сприйнятті образу.

Також виявлено, що у більшій кількості студентів з високим рівнем тривоги частіше з'являються такі описові поняття, як бути незалежним, самостійним, мати власну думку, діяти згідно зі своїми уявленнями, об'єднані у категорію *незалежність*, хоча значущих відмінностей між групами виявлено не було.

Щодо студентів з низьким рівнем тривоги, то в цілому, окрім упевненості в собі, вони мало зверталися до інших категорій. Їхні описи були більш стислими, лаконічними. Заслужує на увагу те, що серед цих студентів більша кількість осіб, на відміну від представників групи ВТР, акцентувала увагу на *цінності іншого*, повазі до іншого. Цікавим виявився і той факт, що студенти з низьким рівнем тривоги мало оперували поняттям *цінність себе*. Можливо, як висловилася одна зі студенток при обговоренні результатів, апріорі для них це є очевидним як для більш упевнених осіб, що цінують себе, а отже, феномен проєкції у даному випадку не спрацював. Однак це може бути пов'язано з іншими причинами і потребувати додаткового вивчення.

Уявлення про людину з почуттям власної гідності були представлені й іншими характеристиками, про які вже йшлося вище, але ці уявлення були розпорошені, а відсоток осіб, що до них апелювали, надзвичайно малий. Якщо оцінювати результати проведеного аналізу в цілому, то нам видається, що у свідомості студентів немає чітких уявлень про гідність особистості — так, як це розуміється у наукових колах. Одиниці з тих, хто брав участь у дослідженні, оперують поняттями «відповідальність»,

«вимогливість», «самоконтроль», хоча студенти і зацентрували увагу на таких важливих особистісних проявах людини з почуттям власної гідності, як впевненість у собі, цінність себе, цінність іншої людини. Очевидно, що даний феномен потребує певного осмислення, що для майбутніх фахівців було би вкрай корисно.

Заслуговує на увагу виявлений в описах студентів факт спроможності протестувати у ситуації приниження гідності, адже повага до власної честі і гідності — невід’ємне право кожної людини. Протест також «відчиняє двері» для свободи людини. Безумовно, нам невідома якість цього протесту, яка обумовлюється самою особистістю, її потребами і специфікою. Однак усвідомлення протесту в контексті розуміння власної гідності є позитивним, бо саме протест і оберігає гідність.

Аналіз результатів дослідження уявлень студентів щодо людини з почуттям власної гідності залежно від рівня тривоги показав наступне.

- Найбільш характерною особливістю людини з почуттям власної гідності, на думку студентів, є впевненість у собі, в тому числі здатність чинити супротив у ситуації приниження.

- Більшість студентів із низьким рівнем тривоги акцентують увагу на такій описовій категорії, як впевненість у собі, а третина студентів вважає притаманною особі з почуттям власної гідності повагу до інших. Таким чином, більш важливими для осіб із низьким рівнем тривоги виступають власна впевненість та цінність іншого.

- Студенти з підвищеним рівнем тривоги уявляють людину з почуттям власної гідності як впевнену в собі, таку, що цінує і поважає себе, і яку поважають інші. Кількість осіб, які виділяють цінність себе, повагу до себе і повагу з боку інших як важливі характеристики, є значимо більшою на відміну від кількості таких серед студентів із низьким рівнем тривоги. Також більше третини студентів вважають важливою незалежну поведінку. Очевидно, що такі пріоритети у виборі можуть не тільки

зумовлюватися глибокою рефлексією, а й бути пов'язаними із власними актуальними потребами, спроектованими на певний ідеальний образ.

- У студентів існує певною мірою обмежене розуміння феномену «гідність особистості», позаяк і гідність особистості, і почуття власної гідності є такими поняттями, що мало вживаються у повсякденному житті, незважаючи на їх великий потенціал щодо позитивних особистісних зрушень. Очевидно, що повноцінне осмислення, усвідомлення і переживання себе як цінності з відповідною рефлексією сприятиме кращому особистісно-професійному становленню фахівців, метою яких є робота з людьми.

Подальші дослідження феномену гідності особистості будуть спрямовані на вивчення особливостей сприйняття і переживання власної гідності у взаємозв'язку з різними ситуаціями, а також особистісними властивостями та якостями.

Список використаних джерел

1. Бандзеладзе Г. Д. О понятии человеческого достоинства / Г. Д. Бандзеладзе. — Тбилиси: Мецниереба, 1979. — 106 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: підручник / Іван Дмитрович Бех. — К.: Либідь, 2008. — 848 с.
3. Білоусова Н. М. Вивчення психологічних чинників розвитку почуття власної гідності у молодших школярів. / Н. М. Білоусова // Проблеми сучасної психології: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. — 2011. — Вип. 10. — С. 33–43.
4. Зайцева Ю. Е. Чувство собственного достоинства как психологический феномен: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. психолог. наук: спец. 19.00.01 «Общая психология, история психологии / Ю. Е. Зайцева. — Санкт-Петербург, 2003. — 25 с.

5. Кадишева Л. Б. Почуття власної гідності й ціннісні орієнтації: співвідношення показників / Л. Б. Кадишева // Горизонти освіти. Психологія. Педагогіка. Науково-методичний журнал, 2012, № 1 (34). — Севастополь, 2012. — С. 115–120.
6. Капрара Дж., Сервон Д. Психология личности / Дж. Капрара, Д. Сервон. — СПб.: Питер, 2003. — С. 344.
7. Мучник А. Г. Философия достоинства, свободы и прав человека / А. Г. Мучник. — К.: Парламентское издательство, 2009. — 672 с.
8. Рибалка В. В. Честь і гідність особистості як предмет діяльності практичного психолога / Валентин Рибалка. — К.: Шкільний світ, 2010. — 128 с.
9. Рибалка В. В. Честь і гідність особистості як предмет теоретичної і практичної психології / В. В. Рибалка // «Психологія особистості». Науковий теоретико-методологічний і прикладний психологічний журнал, 2010, № 1. — Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. — С. 186–195.
10. Філософський енциклопедичний словник / За ред. В. І. Шинкарука. — К.: Абрис, 2002. — 743 с.

Авторська довідка

Маланьїна Тетяна Михайлівна, канд. психолог. наук, ст. викладач кафедри практичної психології Інституту психології та соціальної педагогіки Київського університету ім. Бориса Грінченка.

Тел.: (044) 553 98 21, моб.: (050) 358 17 53.

Адреса: м. Київ, пр. Тичини, 17; e-mail: tmmua@ukr.net.

